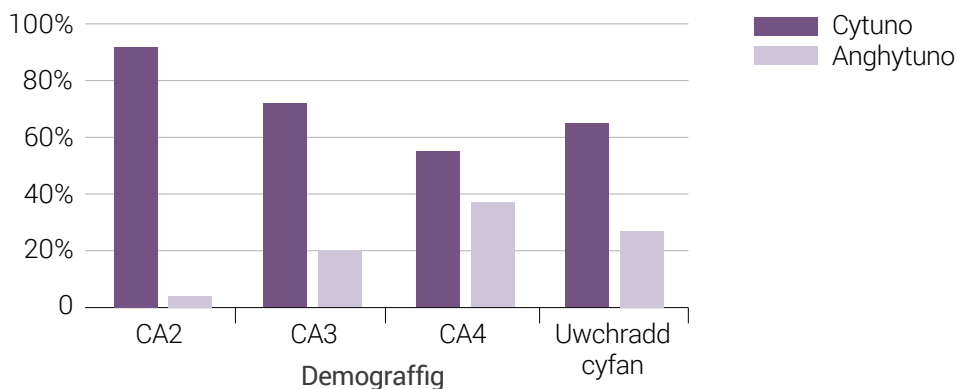

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Llais y disgybl

Yn y blynyddoedd diwethaf, mae ysgolion yng Nghymru wedi cryfhau eu hymrwymiad i Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn (Y Cenhedloedd Unedig, 1989), gyda niferoedd cynyddol yn ei ddefnyddio i danategu'u gwaith i hyrwyddo rhagoriaeth, tegwch a lles. Yn rhan o'r gwaith hwn, maent yn rhoi llais mwy dylanwadol i ddisgyblion mewn penderfyniadau ynglŷn â'u haddysg, o ddewis gweithgaredd dysgu i gytuno ar y cymorth unigol y byddant yn ei gael neu lywio polisiau ysgol. Mae oddeutu naw o bob deg disgybl yng nghyfnod allweddol 2 yn teimlo bod athrawon ac oedolion eraill yn yr ysgol yn gwrando arnynt ac yn ymboeni ynghylch beth yw eu barn am yr ysgol. Fodd bynnag, mae hyn yn gostwng i ryw saith o bob deg disgybl yng nghyfnod allweddol 3, ac i ryw hanner y disgyblion yng nghyfnod allweddol 4. Mewn ychydig o ysgolion cynradd ac mewn mwyafrif o ysgolion uwchradd, mae grwpiau 'llais y disgybl' yn cael eu cyfarwyddo'n ormodol gan oedolion. Yn yr ysgolion hyn, er gwaethaf cyfleoedd i gyfranogi, nid yw disgyblion yn cael eu cynnwys digon mewn penderfyniadau ynghylch agweddau craidd ar fywyd ysgol, gan gynnwys agweddau ar addysgu a dysgu.

Ffigur 7: Llais y disgybl (2016-2019)

*Nid oedd cwestiwn ar lais y disgybl yn 2016-2017 ar gyfer cyfnod allweddol 2

Cwestiynau

Cyfnod allweddol 2

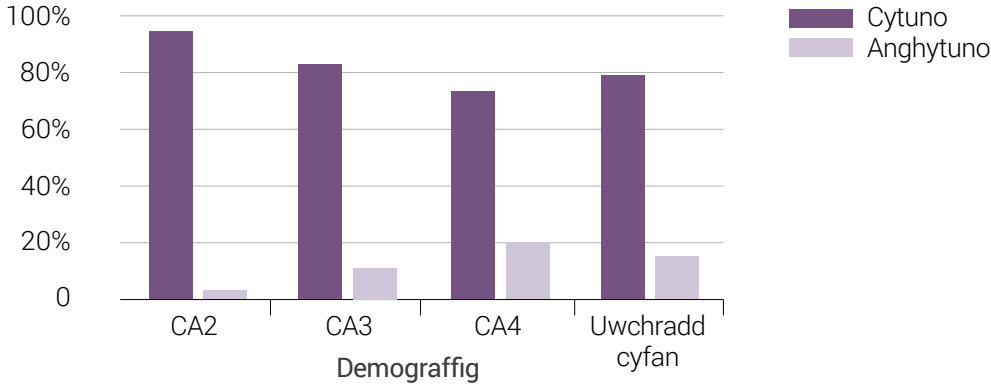
Mae athrawon ac oedolion eraill yn yr ysgol yn gwrando arnaf ac mae fy marn i am yr ysgol yn bwysig iddyn nhw

Cyfnodau allweddol 3 a 4

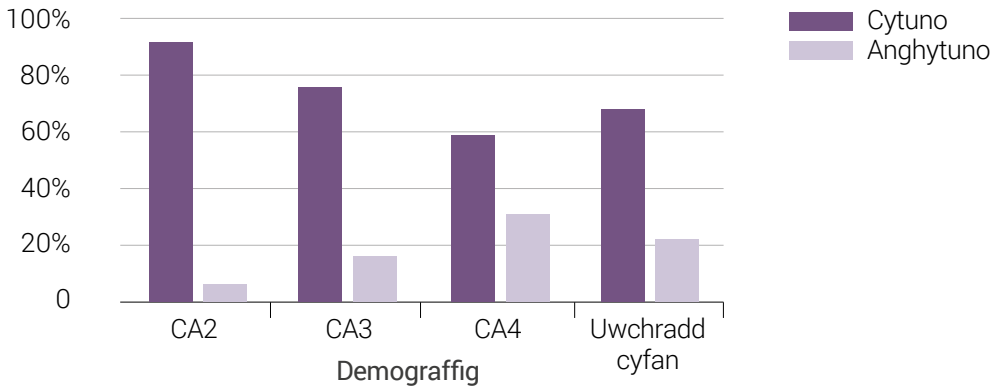
Mae athrawon ac oedolion eraill yn yr ysgol yn gwrando arnaf ac mae fy marn i am yr ysgol yn bwysig iddyn nhw

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Ffigur 8: Mae ganddynt rywun i siarad â nhw (2016-2019)

Ffigur 9: Mae'r ysgol yn delio â bwlio yn dda

Cwestiynau

Cyfnod allweddol 2

Rwy'n gwybod gyda phwy i siarad os ydw i'n poeni neu'n gofidio yn yr ysgol

Cyfnodau allweddol 3 a 4

Os byddaf i'n pryderu neu'n gofidio yn yr ysgol, rwy'n gwybod bod aelod o staff rwy'n gallu siarad ag ef/â hi

Cwestiynau

Cyfnod allweddol 2

Os bydd unrhyw fwlio yn digwydd, bydd yr ysgol yn delio ag ef yn dda

Cyfnodau allweddol 3 a 4

Os oes unrhyw fwlio, aflonyddu neu wahaniaethu'n digwydd, mae'r ysgol yn delio ag ef yn dda

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Hyrwyddo rhagoriaeth

Dros y ddwy flynedd diwethaf, bu gwelliant yng nghyrrhaeddiad dysgwyr mwy abl yng Nghymru mewn arholiadau allanol (StatsCymru, 2019h). Mae'r canlyniadau PISA diweddaraf wedi dangos hefyd fod cyfran y disgyblion yng Nghymru sy'n cyflawni'r lefelau uchaf wedi gwella'n gyffredinol, er ei bod yn parhau'n is na gwledydd eraill y DU a chyfartaledd yr OECD. Mewn rhyw draean o ysgolion, nid yw disgyblion mwy abl yn cyflawni gystal ag y dylent nac yn defnyddio'u medrau i lefel sy'n cyfateb i'w gallu. Mewn ysgolion cynradd ac uwchradd, mae merched mwy abl yn perfformio'n well na bechgyn ar y lefelau uwch. Nid yw disgyblion mwy abl sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn perfformio gystal â disgyblion eraill sy'n fwy abl (Estyn, 2018f, tud.3,17).

Ceir ymagwedd strategol glir mewn ysgolion sy'n effeithiol wrth gefnogi dysgwyr mwy abl. Maent yn canolbwyntio'n gryf ar ddarparu her gyson i'r disgyblion hyn drwy eu gwersi dyddiol a bod â disgwyliadau uchel o'r holl ddygwyr. Ychwanegir at hyn gan raglen o weithgareddau cyfoethogi, ac mae'n seiliedig ar fonitro cynnydd dysgwyr mwy abl yn ofalus. Mae'r ysgolion hyn yn deall yr angen i ysgolion cynradd ac uwchradd weithio gyda'i gilydd i sicrhau nad yw disgyblion sy'n cyflawni'n uchel yn yr ysgol gynradd yn ailadrodd gwaith ac yn llithro'n ôl ar ddechrau'r ysgol uwchradd. Yn yr ysgolion hyn, mae athrawon yn deall beth yw addysgeg effeithiol ar gyfer dysgwyr mwy abl. Defnyddiant yr arbenigedd hwn, law yn llaw â'u gwybodaeth fanwl am alluoedd pob dysgwr, i gydweddu gweithgareddau i fodloni anghenion pob unigolyn. Maent yn holi dysgwyr yn fedrus, gan archwilio ac ymestyn eu dealltwriaeth.

Dim ond ychydig o ysgolion sy'n trefnu i gynorthwywyr addysgu fynd i'r afael ag anghenion penodol disgyblion mwy abl, er enghraifft trwy ddefnyddio cynorthwywyr addysgu i ddatblygu medrau meddwl disgyblion trwy dasgau llythrennedd a rhifedd heriol. Yn yr achosion gorau, mae arweinwyr yn ystyried defnyddio cynorthwywyr addysgu i fynd i'r afael ag anghenion penodol disgyblion a chyd-destun lleol eu hysgol. Er enghraifft, yn Ysgol Gynradd Alltwen, mae cynorthwywyr addysgu yn cynnal prosiect ymyrraeth darllen sy'n annog rhieni i fynychu 'caffi darllen' gyda'u plant, a dysgu sut i gynorthwyo medrau llythrennedd disgyblion gartref.

Mae mwyafrif o ysgolion yn darparu cyfleoedd cyfoethogi sy'n targedu galluoedd neu ddoniau penodol ac sy'n ehangu gorwelion dysgwyr mwy abl. Mae'r cyfleoedd hyn yn arbennig o werthfawr mewn ysgolion sy'n gwasanaethu ardaloedd â lefel amddifadedd uchel. Mewn llawer o achosion, cynigir y profiadau ychwanegol hyn mewn partneriaeth ag asiantaethau allanol. Er enghraifft, gall pobl ifanc fynychu dosbarthiadau meistr mewn prifysgol leol, neu glybiau diddordeb arbennig, fel seryddiaeth, neu deithiau astudio i brifysgolion blaenllaw.

Rhagoriaeth, tegwch a lles

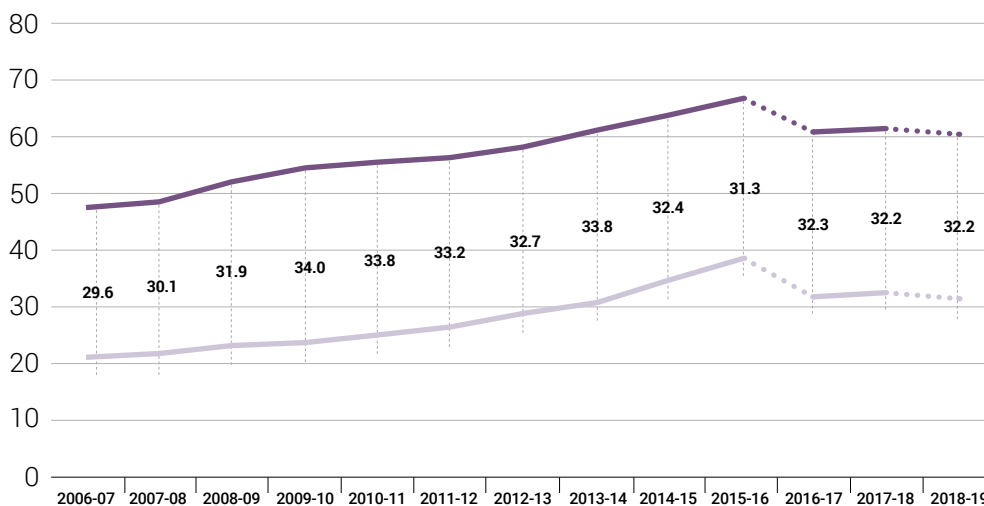
Hyrwyddo tegwch a lles

Dywed dogfen Llywodraeth Cymru, 'Addysg yng Nghymru: Cenhadaeth ein Cenedl', "rhaid parchu pob dysgwr a'i herio i gyflawni hyd eithaf ei allu ... a'i gefnogi i oresgyn rhwystrau sy'n ei atal rhag dysgu ar yr un pryd" (Llywodraeth Cymru, 2017b, tud.31). Mae grwpiau penodol o ddisgyblion yng Nghymru sydd, yn hanesyddol, wedi tangyflawni neu wedi cael anhawster o ran eu lles. Yn y tudalennau canlynol, cyfeiriwn at rai o'r grwpiau hyn sy'n agored i niwed er mwyn tynnu sylw at gryfderau a meysydd i'w gwella.

Disgyblion sydd dan anfantais oherwydd tlodi

Mae canlyniadau PISA ar gyfer 2018 yn awgrymu, yn rhyngwladol, nad yw disgyblion sydd dan anfantais oherwydd tlodi yn cyflawni gystal â'u cyfoedion yn yr ysgol. Fodd bynnag, mae maint yr effaith hon yn gymharol llai yng Nghymru. Er enghraifft, nid oes cysylltiad mor agos rhwng sgorau darllen disgyblion â'u cefndir economaidd-gymdeithasol ag yn rhan fwyaf o wledydd eraill yr OECD (Sizmur et al., 2019). Er hynny, mae lliniaru effaith tlodi ar gyrhaeddiad addysgol disgyblion yn parhau yn her fawr i ysgolion yng Nghymru.

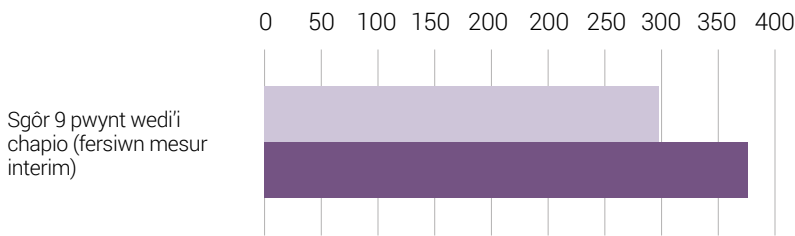
Yng Nghymru, defnyddiwn berfformiad disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim fel dangosydd o ba mor dda mae disgyblion sydd dan anfantais oherwydd tlodi yn perfformio. Mae tua 69,000 o ddisgyblion oed ysgol statudol yng Nghymru yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim, sef rhyw 18% o ddisgyblion (Llywodraeth Cymru, 2019m). Er i berfformiad disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim wella rhwng 2007 a 2016, mae perfformiad disgyblion nad ydynt yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim wedi gwella hefyd ar gyfradd debyg (gweler ffigur 10). Mae gwneud cymariaethau rhwng y blynyddoedd diwethaf a pherfformiad hyd at 2016 yn anodd oherwydd newidiadau mawr mewn dangosyddion perfformiad yng nghyfnod allweddol 4, a chyflwynwyd newidiadau pellach yn 2018. Ni waeth am y newidiadau hyn, mae'r bwlch mewn perfformiad rhwng disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim a'u cyfoedion wedi aros yr un fath fwy neu lai am fwy na degawd.

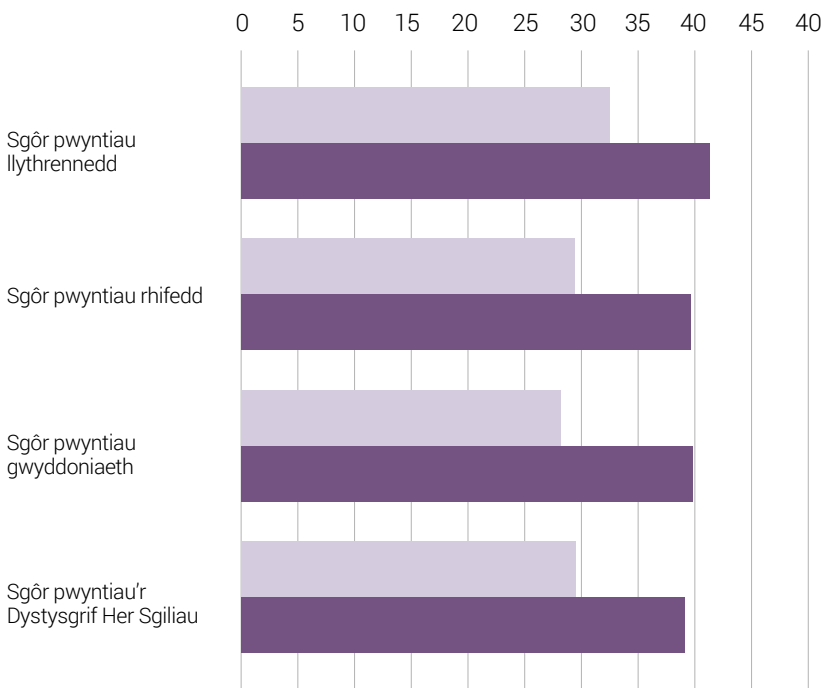
Ffigur 10: Canran y disgyblion yn cyflawni lefel 2 yn cynnwys Saesneg/ Cymraeg a mathemateg, yn ôl cymhwysedd i gael prydau ysgol am ddim (PYDd), 2006-2007 i 2018-2019

— Cymwys i gael PYDd
— Ddim yn gymwys i gael PYDd

Rhagoriaeth, tegwch a lles

(StatsCymru, 2019h)

(StatsCymru, 2018, 2019g)

Mae'r darlun yn debyg gyda phresenoldeb yn yr ysgol. Yn y blynyddoedd diwethaf, mae'r gwahaniaeth mewn presenoldeb disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim o gymharu â'u cyfoedion wedi aros fwy neu lai yr un peth (Llywodraeth Cymru, 2019a). Yn nodweddiadol, tri phwynt canran yw'r gwahaniaeth hwn mewn ysgolion cynradd, a phum pwynt canran mewn ysgolion uwchradd (Llywodraeth Cymru, 2019a).

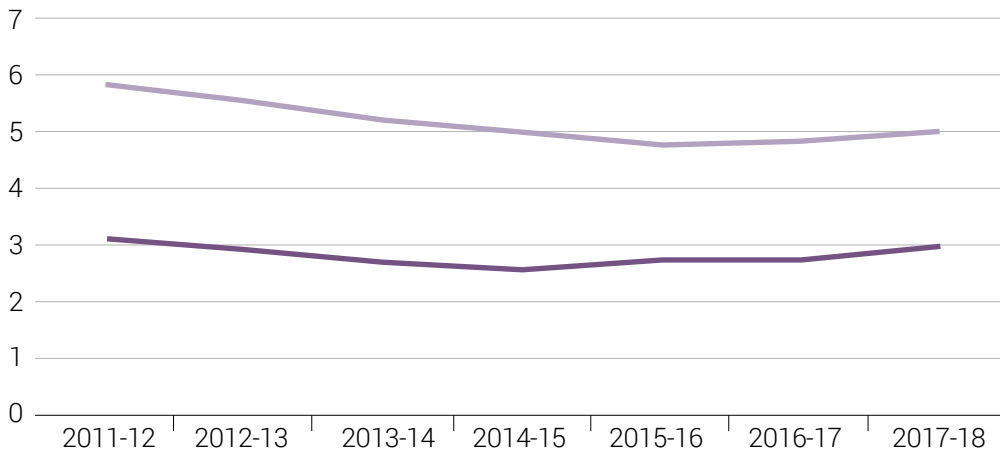
Ffigur 11: Sgôr 9 pwynt cyfartalog wedi'i chapio (fersiwn mesur interim), yn ôl cymhwysedd i gael prydau ysgol am ddim, 2018-2019

■ Cymwys i gael PYDd
■ Ddim yn gymwys i gael PYDd

Ffigur 12: Sgorau pwyntiau cyfartalog mewn mesurau perfformiad interim cyfnod allweddol 4, yn ôl cymhwysedd i gael prydau ysgol am ddim, 2018-2019

■ Cymwys i gael PYDd
■ Ddim yn gymwys i gael PYDd

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Ffigur 13: Bwlch pwyntiau canran mewn cyfraddau presenoldeb rhwng disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim a disgyblion nad ydynt yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim, 2011-2012 i 2017-2018

— Bwlch presenoldeb cynradd
— Bwlch presenoldeb uwchradd

(Llywodraeth Cymru, 2019a).

Mae disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn llai tebygol o lawer o fod â phresenoldeb cyffredinol o 95% neu'n uwch (Llywodraeth Cymru, 2019a). Mae cydberthynas agos rhwng presenoldeb yn yr ysgol a deilliannau addysgol, felly mae gwella presenoldeb disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn parhau yn fater pwysig. Er y gall gwobrau am bresenoldeb da helpu, mae'r ysgolion gorau yn canolbwyntio ar ysbrydoli athrawon i feithrin perthnasoedd cryf gyda disgyblion ac yn darparu gweithgareddau difyr i fodloni'u hanghenion. Yn yr ysgolion hyn, mae disgyblion yn gwerthfawrogi dysgu ac eisiau bod yn yr ysgol yn rheolaidd.

Dros y tair blynedd diwethaf, mae rhyw dwy ran o dair o ysgolion cynradd ac uwchradd yn defnyddio cyllid wedi'i dargedu, fel y Grant Datblygu Disgyblion, yn briodol i liniaru effaith tlodi. Er enghraifft, maent yn cyflwyno strategaethau effeithiol i wella lles disgyblion sydd dan anfantais oherwydd tlodi, neu'n cefnogi disgyblion unigol gydag ymyriadau i'w helpu gydag agweddau ar eu dysgu. Mewn ysgolion lle mae disgyblion difreintiedig yn cyflawni'n dda, mae arweinwyr yn ymroddedig iawn i wella cyfleoedd addysgol a chyfleoedd bywyd disgyblion sydd dan anfantais oherwydd tlodi.

Mae ysgolion cryf yn cydnabod na allant fynd i'r afael ag anfantais a achosir gan dlodi ar eu pennau'u hunain. Maent yn gweithio gyda theuluoedd, cymunedau ac ystod o bartneriaid i leihau effaith tlodi ar ddisgyblion sy'n agored i niwed. Er enghraifft, maent yn cynnal banciau bwyd i deuluoedd ac yn cynnig cyngor a chwnsela i rieni sydd mewn amgylchiadau anodd. Un o gryfderau lu gwaith Ysgol Gynradd Pencaerau gyda rhieni yw partneriaeth lwyddiannus gyda Phrifysgol Caerdydd lle gall rhieni ddilyn cyrsiau mynediad dethol sy'n eu galluogi i ddilyn cyrsiau cyfnod sylfaen⁸. Mae gan Ysgol Maes Hyfryd, sy'n ysgol arbennig, gysylltiadau â dros 20 o ddarparwyr gwaith lleol⁹. Mae'r ddarpariaeth hon wedi galluogi disgyblion i fynyachu lleoliadau profiad gwaith, ac mae wedi arwain hefyd at nifer ohonynt yn cael swyddi

⁰⁸ Darllenwch fwy yn ein hastudiaeth achos arfer effeithiol: <https://www.estyn.llyw.cymru/arfer-effeithiol/cefnogi-lles-disgyblion>

⁰⁹ Darllenwch fwy yn ein hastudiaeth achos arfer effeithiol: <https://www.estyn.llyw.cymru/arfer-effeithiol/creu-cysylltiadau-teuluoel-rhwng-y-cartref-r-ysgol>

Rhagoriaeth, tegwch a lles

rhan-amser yn y lleoliadau hyn. Mae'r holl leoliadau yn yr ardal leol ac mae llawer yn cefnogi mentrau cymunedol fel caffi cymunedol Buzz, prosiect annibyniaeth Sidewalk a chaffi Age Connects. Mae'r holl ddisgyblion yn elwa o ysgol sydd â pherthnasoedd cryf gyda rhieni a'r gymuned leol. Yn 2020, byddwn yn cyhoeddi adroddiad thematig ar ysgolion yn y gymuned. Yn yr ysgolion hyn, mae arweinwyr yn cyflogi staff i gydlynu darpariaeth a gwerthuso effaith y gwaith. Nid ydynt yn dibynnu ar ddulliau 'dal i fyny' tymor byr i gynorthwyo disgyblion yng nghyfnod allweddol 4, ond yn hytrach eu nod yw datblygu medrau meddwl yn feirniadol a fydd o fudd i ddisgyblion ar draws yr ysgol, ac a fydd yn aros gyda nhw i'r dyfodol. Mewn ychydig o ysgolion, mae ymagwedd lwyddiannus at fynd i'r afael ag effaith tlodi yn seiliedig ar ddealltwriaeth o'u cyd-destun lleol, gan gynnwys gwybodaeth am deuluoedd unigol, ac ymwybyddiaeth o arfer effeithiol ac ymchwil. Maent yn defnyddio'r wybodaeth hon i deilwra strategaethau sy'n cefnogi gwelliannau cynaliadwy ar gyfer eu disgyblion. Er enghraifft, creodd Ysgol Uwchradd Gatholig yr Esgob Hedley raglen gyfoethogi o'r enw 'Opening Minds'¹⁰. Mae'r rhaglen yn helpu disgyblion i ddatblygu medrau bywyd pwysig ac mae'n ategu cyflwyno'r cwricwlwm newydd. Caiff disgyblion eu hannog i gymryd rhan mewn gweithgareddau nad ydynt wedi'u gwneud o'r blaen, sy'n herio eu meddylfryd. Mae'r rhaglen wedi galluogi dysgwyr i gymryd perchnogaeth o'u datblygiad ac wedi gwella lles ac agweddau at ddysgu.

Disgyblion ag anghenion addysgol arbennig

Mae anghenion addysgol arbennig (AAA) gan ryw 100,000 o ddisgyblion yng Nghymru, sef rhyw 22% o ddisgyblion (Llywodraeth Cymru, 2019m). Bodlonir anghenion llawer o'r disgyblion hyn mewn ysgolion meithrin, ysgolion cynradd, uwchradd neu ysgolion pob oed y brif ffrwd. Mae ychydig o ddisgyblion ag AAA yn cael eu hanghenion wedi'u bodloni mewn dosbarthiadau arbenigol o fewn ysgol brif ffrwd, ysgolion arbennig a gynhelir neu ysgolion annibynnol¹¹.

Ym mron pob ysgol brif ffrwd, mae systemau i olrhain cynnydd disgyblion ag AAA wedi'u seilio, gan mwyaf, ar fframweithiau cenedlaethol fel y cyfnod sylfaen, y cwricwlwm cenedlaethol neu arholiadau fel TGAU. Mae asesiadau ar ddiwedd cyfnod allweddol yn seiliedig ar y fframweithiau hyn yn dangos bod deilliannau ar gyfer llawer o ddisgyblion ag AAA islaw deilliannau eu cyfoedion, ac yn is na'r disgwyl o'u manau cychwyn. Ar ddiwedd y cyfnod sylfaen, yn nodweddiadol, dim ond rhyw hanner o ddisgyblion ag AAA sy'n cyflawni'r deiliant disgwylidig o gymharu â dros naw o bob deg o'u cyfoedion (StatsCymru, 2019i). Erbyn diwedd cyfnod allweddol 4, dim ond rhyw ddau o bob deg disgybl ag AAA sy'n cyflawni o leiaf bum cymwhyster lefel 2, yn cynnwys Saesneg a mathemateg, o gymharu â rhyw saith o bob deg o'u cyfoedion (StatsCymru, 2019j).

Mae materion yn ymwneud â phresenoldeb a gwahardd o'r ysgol yn parhau i gael effaith negyddol ar allu disgyblion ag AAA i wneud cynnydd. Yn nodweddiadol, mae gan ddisgyblion ag AAA gyfraddau uwch o absenoldeb cyson ac absenoldeb cyffredinol na grwpiau eraill o ddisgyblion, ar wahân i'r rheini sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim (Llywodraeth Cymru, 2019a). Yn yr un modd, mae'r gyfradd gwaharddiadau parhaol a gwaharddiadau cyfnod penodol gryn dipyn yn uwch ar gyfer disgyblion ag AAA nag ar gyfer disgyblion heb AAA

¹⁰ Darllenwch fwy yn ein hastudiaeth achos arfer effeithiol: <https://www.estyn.llyw.cymru/arfer-effeithiol/defnyddio-raglen-gyfoethogi-i-wella-medrau>

¹¹ Darllenwch fwy yn ein hastudiaeth achos arfer effeithiol: <https://www.estyn.llyw.cymru/arfer-effeithiol/defnyddio-raglen-gyfoethogi-i-wella-medrau>

Rhagoriaeth, tegwch a lles

(Llywodraeth Cymru, 2019j). Er enghraifft, mae plentyn yn y categori Gweithredu gan yr Ysgol a mwy 16 gwaith yn fwy tebygol o gael ei wahardd yn barhaol o'r ysgol na plentyn heb AAA (Llywodraeth Cymru, 2019j).

I lawer o'r disgyblion hyn, mae cynnydd mewn perthynas â'u manau cychwyn unigol neu'r nodau personol a gynhwysir mewn cynlluniau addysg unigol yn darparu dangosyddion mwy realistig o gynnydd a chyflawniad. Mae llawer o ddisgyblion ag AAA yn gwneud cynnydd cryf yn erbyn y mesurau hyn, yn ystod eu cyfnod mewn ysgolion cynradd ac ysgolion arbennig. Wrth i ddisgyblion dyfu, mae'r darlun hwn yn mynd yn llai cadarnhaol, gyda disgyblion ag AAA yn gwneud cynnydd da mewn rhyw draean o ysgolion uwchradd a arolygwyd dros y tair blynedd diwethaf.

Mewn ysgolion sy'n fwyaf llwyddiannus wrth gynorthwyo disgyblion ag AAA, mae arweinwyr yn sefydlu ethos cynhwysol sy'n pennu dyheadau uchel ar gyfer yr holl ddisgyblion, beth bynnag yw lefel eu gallu neu angen. Mae pwyslais cryf ar hyrwyddo lles pob disgybl yn sicrhau bod disgyblion ag AAA yn cyfranogi'n gyfartal ym mhob agwedd ar fywyd ysgol. Maent yn ymgymryd â swyddi cyfrifol o fewn yr ysgol sy'n eu helpu i ddatblygu'u hannibyniaeth a magu eu hyder mewn dysgu. Yn yr ysgolion hyn, mae'r CydAAA yn gweithio'n agos gydag athrawon a staff cymorth ar draws yr ysgol i sicrhau bod yr holl staff yn deall anghenion disgyblion ac yn mynd i'r afael â nhw, ac mae arweinwyr yn darparu dysgu proffesiynol wedi'i gynllunio'n dda i staff. Mae ymagwedd strategol gryf at godi deilliannau ar gyfer y disgyblion hyn yn sicrhau bod prosesau cadarn i werthuso darpariaeth yr ysgol ar gyfer AAA ac i gynllunio gwelliannau i'r dyfodol.

Yn y rhan fwyaf o'r ysgolion hyn, mae trefniadau trwyadl i nodi anghenion disgyblion yn sicrhau eu bod yn derbyn cymorth amserol drwy ystod o ymyriadau sy'n cyfateb yn fanwl i'w hanghenion. Mae staff yn olrhain ac yn adolygu cynnydd a lles yn rheolaidd. Maent yn gosod targedau heriol i ddisgyblion sy'n perthnasu'n dda â'u hanghenion personol a'u dyheadau i'r dyfodol, ac yn sicrhau bod profiadau dysgu yn cynnwys cyfleoedd ystyrlon i ddisgyblion fynd i'r afael â'r rhain. Mae'r ysgolion hyn yn meithrin perthnasoedd gweithio da gyda rhieni a gofalwyr a gydag ystod eang o asiantaethau allanol sy'n eu helpu i gynllunio'r ddarpariaeth ar gyfer eu disgyblion, ac adolygu'u cynnydd. Maent yn sefydlu cysylltiadau agos gydag ysgolion eraill sy'n galluogi'r ysgol i rannu arfer a sicrhau trosglwyddo gwybodaeth er mwyn cynorthwyo pontio effeithiol ar gyfer disgyblion o un cyfnod o'u haddysg i gyfnod arall.

Mewn ysgolion lle ceir diffygion yn y ddarpariaeth ar gyfer disgyblion ag AAA, mae hyn yn aml oherwydd nad yw trefniadau ar gyfer asesu ac olrhain cynnydd disgyblion unigol yn ddigon cadarn. Yn yr ysgolion hyn, mae dealltwriaeth athrawon o AAA yn gyffredinol ac o anghenion penodol y disgyblion y maent yn eu haddysgu yn arbennig, yn rhy gyfyngedig. Nid oes digon o ysgolion yn rhoi blaenoriaeth i hyfforddiant ysgol gyfan ar AAA i'r holl staff nac yn gwneud digon i ddatblygu ymagweddau cynhwysol ysgol gyfan at ddisgyblion ag AAA. Mae hyn yn golygu nad yw'r hyder gan athrawon unigol i reoli anghenion disgyblion, neu nid oes dealltwriaeth ganddynt o'r strategaethau sydd eu hangen i'w cefnogi. Nid ydynt yn gwahaniaethu nac yn addasu'u dulliau addysgu yn ddigon da i fodloni anghenion disgyblion ag AAA nac yn defnyddio strategaethau a awgrymwyd mewn cynlluniau addysg unigol (CAUau). Nid yw arfer dda yn cael ei rhannu rhwng athrawon ac nid oes ganddynt ddealltwriaeth ddigon da o anghenion a chynnydd disgyblion. Mae hyn yn rhwystro'u gallu i gynllunio a gweithredu strategaethau priodol i gefnogi'r disgyblion hyn.

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Hyrwyddo lles

Canfu ein hadroddiad, 'Iach a Hapus: Effaith yr ysgol ar iechyd a llesiant disgyblion' (Estyn, 2019b) fod gan rwy ddwy ran o dair o ysgolion cynradd, a thraean o ysgolion uwchradd yng Nghymru, ymagwedd gynhwysol ysgol gyfan at gefnogi iechyd a lles disgyblion. Nod yr ysgolion hyn yw sicrhau bod profiad ysgol bob dydd disgyblion yn gyson â negeseuon a roddir am iechyd a lles mewn gwersi, gwasanaethau a pholisiau ysgol. Maent yn datblygu disgyblion i fod yn unigolion iach, hyderus, sy'n barod i fyw bywydau bodlon fel aelodau gwerthfawr o'r gymdeithas – sef un o bedwar diben Cwricwlwm Cymru. Mae ganddynt:

Gweler ffigurau 7 i 9 ar dudalennau 34 i 35 am ragor o wybodaeth

bolisiau ac arferion i sicrhau bod disgyblion yn gwneud cynnydd da yn eu dysgu

arweinwyr sy'n 'gwneud y dweud' o ran cefnogi iechyd a lles disgyblion

diwylliant anogol, lle y mae perthnasoedd cadarnhaol yn galluogi disgyblion i ffynnu

cymuned ac ethos cynhwysol

gwybodaeth fanwl am iechyd a lles disgyblion sy'n dylanwadu ar bolisiau a chamau gweithredu

cwricwlwm eang a chytbwys, yn cynnwys profiadau dysgu ar wahân, yn seiliedig ar dystiolaeth, sy'n hyrwyddo iechyd a lles

gofal bugeiliol cefnogol ac ymyriadau targedig i ddisgyblion sydd angen cymorth ychwanegol

amgylchedd a chyfleusterau sy'n hybu iechyd a lles da, fel lle i chwarae, cymdeithasu ac ymlacio amser egwyl

partneriaethau agos â rhieni a gofalwyr

Rhagoriaeth, tegwch a lles

dysgu proffesiynol parhaus i'r holl staff, sy'n eu galluogi i gefnogi iechyd a lles disgyblion

cysylltiadau effeithiol ag asiantaethau allanol

Mae ymatebion i holiaduron gan ddisgyblion mewn ysgolion a arolygwyd yn y cylch presennol yn dangos bod gan bron yr holl ddisgyblion mewn ysgolion cynradd rywun y gallent siarad â nhw os ydynt yn poeni neu'n pryderu yn yr ysgol. Fodd bynnag, mae disgyblion mewn ysgolion uwchradd bum gwaith yn fwy tebygol na disgyblion mewn ysgolion cynradd i anghytuno neu anghytuno'n gryf fod "ganddynt rywun i siarad â nhw os ydynt yn poeni neu'n pryderu yn yr ysgol". Mae'r rhan fwyaf o ddisgyblion mewn ysgolion cynradd yn meddwl "os oes unrhyw fwlio yn digwydd, y bydd yr ysgol yn delio ag ef yn dda", ond erbyn cyfnod allweddol 4 mae rhyw draean o ddisgyblion yn anghytuno neu'n anghytuno'n gryf â hyn.

Mae lles gwael yn ffactor yn nhangyflawniad grwpiau o ddisgyblion sy'n agored i niwed. Er enghraifft, mae presenoldeb disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr wedi gwella dros yr ychydig flynyddoedd diwethaf, ond mae'n dal yn rhy isel ac yn cyfrannu at gyrhaeddiad gwael ar gyfer y disgyblion hyn¹². Mae gan fwyafrif o ysgolion ac awdurdodau lleol gynlluniau cymorth bugeiliol ar gyfer disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr i'w cefnogi i fynychu'r ysgol. Dywed llawer o rieni disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr mai un o'r prif resymau pam nad yw eu plant yn mynychu ysgol uwchradd yw ofn cael eu bwlio. Fodd bynnag, dim ond rhyw hanner o bolisiau gwrthfwlio a chydaddoldeb ysgolion sy'n rhoi ystyriaeth i anghenion penodol disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr, er enghraifft trwy gydnabod sut gallai eu diwylliant a'u traddodiadau effeithio ar eu presenoldeb. Mae gwasanaeth addysg Teithwyr Caerdydd yn darparu cymorth cryf i ddisgyblion a'u teuluoedd yn ystod y cyfnod pontio o'r ysgol gynradd i'r ysgol uwchradd, ac mae hyn wedi arwain at gynnydd nodedig yn nifer y disgyblion sy'n mynychu ysgol uwchradd.

Mae ymchwil wedi dangos y gall bod yn ofalwr ifanc effeithio'n niweidiol ar bresenoldeb yn yr ysgol, cyflawniad ac iechyd meddwl¹³. Nid yw llawer o ddarparwyr addysg yn gwybod gan ba rai o'u dysgwyr y mae rôl ofalu, ac felly mae'r ddarpariaeth ar gyfer gofawyr ifanc yn amrywio'n fawr. Mae darparwyr sy'n bodloni anghenion gofawyr ifanc yn fwyaf effeithiol yn gweithredu systemau i adnabod y dysgwyr hyn ac olrhain eu hanghenion lles.

¹² Darllenwch fwy yn ein hadroddiad 'Darpariaeth ar gyfer disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr oed uwchradd', Estyn (2019c)

¹³ Er enghraifft, gweler <https://carers.org/key-facts-about-carers-and-people-they-care>

Rhagoriaeth, tegwch a lles

Mae'r ysgolion mwyaf effeithiol yn gwneud defnydd da o broffiliau un dudalen disgyblion fel rhan o ddarpariaeth AAA i gofnodi beth sy'n bwysig i blant ac ar gyfer plant. Mae hyn yn helpu rhoi llais i ofalwyr ifanc ac yn galluogi ysgolion i dargedu'r cymorth cywir i fodloni'u hanghenion unigol. Ceir cynlluniau gwobrau sy'n darparu adnoddau a pheynnau cymorth defnyddiol i ysgolion uwchradd, colegau ac UC'Dau i lywio'u darpariaeth er mwyn bodloni anghenion gofalwyr ifanc. Er enghraifft, mae awdurdod lleol Rhondda Cynon Taf yn ariannu Prosiect Cymorth i Ofalwyr i weithio mewn partneriaeth ag ysgolion i weithredu Gwobr Ysgolion i Ofalwyr Ifanc, sydd wedi cynyddu ymwybyddiaeth o ofalwyr ifanc yn yr ardal ac wedi gwella'r ddarpariaeth ar eu cyfer¹⁴. At ei gilydd, fodd bynnag, ychydig o ddarparwyr addysg sy'n gwneud defnydd digon da o'r adnoddau sydd ar gael a all eu helpu i wella'u cymorth ar gyfer gofalwyr ifanc¹⁵.

Mae llawer o ddisgyblion lesbiaidd, hoyw, deurywiol neu drawsryweddol (LGBT), a'r rheiny sy'n cwestiynu'u hunaniaeth rywiol neu rywedd, yn teimlo'n agored i niwed yn yr ysgol. Er enghraifft, canfu adroddiad gan Stonewall (2017) fod tua hanner y disgyblion hyn yn wynebu bwlio yn yr ysgol. Mewn ychydig iawn o ysgolion, mae disgyblion yn gweithredu fel cenhadon dros gydraddoldeb rhywedd. Er enghraifft, mae disgyblion yn Ysgol Basaleg wedi ffurfio grŵp Cynghrair Queer a Strêt i hyrwyddo hawliau unigolion. Mae'r grŵp yn cefnogi disgyblion i deimlo'n ddiogel, yn hyderus ac yn angerddol ynglŷn â siarad am eu profiadau i helpu pobl eraill. Mae hyn wedi cefnogi gweledigaeth yr ysgol o ddatblygu diwylliant lle mae cydraddoldeb ac amrywiaeth yn cael eu dathlu¹⁶. Byddwn yn cyhoeddi adroddiad thematig yn 2020 ar ba mor dda y mae ysgolion yn cefnogi disgyblion LGBT.

Mae'r hyfforddiant a noddir gan Lywodraeth Cymru ar brofiadau niweidiol yn ystod plentyndod yn cael effaith gadarnhaol ar waith ysgolion ledled Cymru. Yn gyffredinol, mae ysgolion sy'n darparu'n dda ar gyfer disgyblion sydd wedi cael profiadau niweidiol yn deall effaith andwyol y profiadau hyn ar gyfleoedd bywyd disgyblion. Mae llawer o ysgolion wedi hyfforddi staff allweddol i gyflwyno rhaglenni ymyrraeth gymdeithasol ac emosiynol buddiol ar gyfer disgyblion sy'n agored i niwed, gan gynnwys y rhai sydd wedi cael profiadau niweidiol yn ystod plentyndod¹⁷. Mewn ysgolion cynradd, mae trefniadau cadarn fel arfer i sicrhau bod gan blant sydd wedi cael profiadau niweidiol yn ystod plentyndod a disgyblion eraill sy'n agored i niwed yn cael manau tawel, anogol a chefnogol i fynd iddynt pan fyddant yn teimlo'n bryderus neu'n ofidus. Er y gall ysgolion uwchradd gynnig lleoedd tebyg hefyd, maent yn cael eu gweld yn bennaf fel manau ar gyfer y disgyblion ieuengaf neu'r rhai ag anghenion addysgol arbennig.

Mae'r ysgolion gorau yn gwneud y gorau o'r cymorth allanol sydd ar gael iddynt. Mae pob ysgol uwchradd yn cynnal gwasanaeth cwnsela annibynnol a ariennir gan yr awdurdod lleol. Yn gyffredinol, mae ysgolion cynradd yn ei chael hi'n anodd cael gwasanaethau cwnsela neu wasanaethau therapiwtig eraill ar gyfer eu disgyblion pan fydd eu hangen. Yn 2020, byddwn yn cyhoeddi adroddiad ar ba mor dda mae ysgolion ac UC'Dau yn adeiladu gwydnwch emosiynol ymhlith dysgwyr.

¹⁴ Ceir astudiaeth achos lawn ar Prosiect Cymorth i Ofalwyr Rhondda Cynon Taf yn ein hadroddiad: 'Darpariaeth ar gyfer gofalwyr ifanc mewn ysgolion uwchradd, colegau addysg bellach ac unedau cyfeirio disgyblion ledled Cymru', Estyn, 2019f

¹⁵ Darllenwch fwy yn ein hadroddiad 'Darpariaeth ar gyfer disgyblion Sipsiwn, Roma a Theithwyr oed uwchradd', Estyn (2019c)

¹⁶ Darllenwch fwy yn ein hadroddiad arfer effeithiol 'Defnyddio rhaglenni ysgol i gefnogi cydraddoldeb ac amrywiaeth'.

¹⁷ Darllenwch fwy yn ein hadroddiad 'Adnabod eich plant – cefnogi disgyblion sydd wedi cael profiadau niweidiol yn ystod plentyndod', (Estyn 2020)